

Balázs Géza

**Szövegtani gyakorlatok,
vázlatok és tanulmányok
Mai magyar nyelvi
gyakorlatok IV.***

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
1994. 273 p.

Balázs Géza kötete a *Mai magyar nyelvi gyakorlatok* sorozat hagyományait követi: „műfaját tekintve szövegtani gyakorló-füzet, segédanyagokat tartalmazó tár ... az egyetemi és főiskolai oktatásban a szövegtan tantárgy elsajátítását, gyakorlását kívánja szolgálni” (3).

A szerző szándéka szerint a kötet szorosan kapcsolódik Nagy Ferenc egyetemi jegyzetéhez (*Bevezetés a magyar nyelv szövegtanába*. Budapest, 1981). De nemcsak ehhez: Balázs Géza körültekintéssel és nagy tájékozottsággal használja fel a magyar és külföldi szövegtani irodalmat.

Hogyan teszi ezt? Könyve öt fejezetre tagolódik. A „Szövegtani gyakorlatok, példaszövegek” (5–211) című első fejezet 300 feladatot foglal magába tematikus csoportosításban: A nyelvi szintek; Textus – szöveg; Szövegmeghatározások; Szemiotika és szövegtan; Retorika és szövegtan; Hermeneutika és szövegtan; Epigráfia és szövegtan; Szövegtani kutatás; Tipikus szövegjellemzők; Meghatározások; A szöveg mikro-szerkezete; Mondatsorrend; Mondatkapcsolódás; Grammatikai kapcsolatok; Szemantikai kapcsolatok; Gondolatalkazat; Globális kohézió; Szövegpragmatika; Metakommunikáció; Szövegstilisztika; Szövegtípusok; Alkalmazott szövegtan; Komplex szövegtani gyakorlatok.

A feladatok nem egyformák: találunk

* Ez a könyv még ennek a folyóiratnak a megindulása előtt jelent meg, de csak most jutott el a szerkesztőséghez, amely ilyen körülmények között is fontosnak tartotta a mű ismertetését. - *A szerk.*

önálló munkára sarkalló, saját kutatást, utánanézést megkövetelőt, olyat, mely a tankönyv anyagát, a definíciókat, a szakterminológiai ismeretét ellenőrzi, és olyat is, mely önálló szövegalkotást igényel. A feladatok olykor az eddig tabunak számító tévé-sorozatok (Dallas) elemzését kérik. Az esetek nagy részében azonban olyan irodalmi vagy éppen nyelvészeti példákat használ Balázs Géza, melyek ma is aktuálisak, s elemzésük nem pusztán újgyakorlat, hanem valódi tudásgyarapodást eredményez. Néha – lazításként, vagy éppen, hogy nem akként – a könnyebb műfajok területére hív: Murphy törvénykönyvének elemzése bizonyára kikapcsolódást nyújt, közben pedig önálló gondolkodásra, a szövegtani kategóriák alkalmazására készlet.

A második fejezet, a „Szövegtani vázlatok” (213–231) 12 téma vázlatát adja. Ezek valóban vázlatok, csak a témában járatos olvasó számára érthetőek a gyakran csak utalásként megjelenő fogalmak, irányzatok, nevek. Nem világos, mi is volt a szerző(k) – az első Balázs Géza állította össze, a második Kocsány Piroska, a 11. Petőfi S. János munkája alapján készült – szándéka a vázlatok közreadásával. Ahhoz ugyanis, hogy a hallgatók, vagy bárki más, aki a téma iránt érdeklődik, ezek alapján a vázlatok alapján elmélyedjen, túlságosan sovány a megadott bibliográfia. Segítséget akkor tudna nyújtani, ha minden vázlatpontnál megtalálnánk, hol lehet utánanézni az adott kérdésnek. Ebben a formájában talán csak a szövegtant már amúgy is művelő tanárnak adhat ötletet egy-egy új órához.

A harmadik fejezet, a „Tanulmányok” (233–257) két tanulmányt és két elemzést foglal magába. „A komplex szövegvizsgálat szempontjai” (233–236) című részben a szerző röviden összefoglalja a szövegtan tantárgy múltját, s rávilágít, hogy az addig (1994) megjelent szövegelemzések szempontjait és módszereiket tekintve is eltérőek. Ezért vállalkozik arra, hogy megadja a komplex szövegelemzés vázlatát. Hét fő pontot tart fontosnak megkülönböztetni:

a korpusz kiválasztása, körülhatárolása; a fizikai megjelenés: a vehiculum leírása; a szövegtípus meghatározása; szövegtagolódás, diszkrécio, szegmentálás; a „szövegösszetartó-erő” vizsgálata (ezen belül: grammatikai viszonyok; szemantikai viszonyok; pragmatikai viszonyok; szövegstilisztika); a szöveg vilásképe; és az összefoglalás. Meglepőnek tűnik, hogy milyen kézenfekvő mindaz, amit Balázs Géza összefoglal, így összefoglalva azonban még sohasem olvashattuk. A tanulmányt két elemzés követi: Hajnóczy Péternek „A pad” és Ady Endrének „A hazaszeretet reformja” című írását elemezve ad példát a komplex szövegelemzésre.

A „Szövegvilágok, a szövegalkotó” ember című rész a „Vélemény a szövegtani kutatásról” alcímet viseli. Balázs Géza saját véleményét megfogalmazva a szövegtani kutatások dilemmáit (van belőlük jócskán), területeit és lehetőségeit foglalja össze. A tudományág létjogosultsága nem kérdés. Kérdés viszont, hogy interdiszciplináris-e maga a szövegtan, vagy ez csak optikai csalódás, mely abból adódik, hogy oly sok más tudomány(ág) is a szöveggel foglalkozik. A szerző összefoglalása a szövegtan kérdéseiről talán ez utóbbi mellett teszi le a voksot. Ami viszont nem zárja ki az interdiszciplináris kutatásokat. Ez az, amit a szerző a magáénak vall: a mai magyar nyelv és a folklor kapcsolódását vizsgálja. Megismerhetjük eddigi kutatásait, melyek a graffitikre, a tetoválásokra, majd a feliratos jelvényekre és a közéleti jelszavakra irányultak. Később a húsvéti locsoló-rigmusokat vizsgálta. A rövidebb szövegműfajok kutatásában a dokumentáláson, gyűjtésen kívül a „tipológiát, a hagyományozódást, a szemantikai és pragmatikai vizsgálatokat” (255) tartja fontosnak, a szövegek jelszerű viselkedését, társadalmi megjelenését vizsgálja. Az ilyen, a jelvilágok egymáshoz való kapcsolódását vizsgáló tudományág nevéként 1990-ben javasolta a nyelvészeti antropológia (vagy antropológiai nyelvészet) terminus és szemlélet bevezetését.

Csak egy megjegyzés ehhez a felvetéshez: az antropológiai nyelvészet és a nyelvészeti antropológia két olyan tudomány, mely különböző alapokról indul, de ugyanazt vizsgálja: az előbbit a kulturális antropológusok művelik, amikor egy kultúra leírásában nyelvészeti eszközöket használnak; utóbbit pedig nyelvészek, amikor például egy nyelvtipológia összeállításánál az antropológusok területeire merészkednek. Mindketőnek lényege, hogy eddig még le nem írt kultúrának vagy/és nyelvnek a kutatását végzi. (Magyarországon ennek legismertebb képviselője Dell Hymes.) Mondhatjuk-e azonban, hogy azok a nyelvi jelenségek, melyek leírására Balázs Géza a terminus bevezetését javasolta, ilyen ismeretlenek? A jelenségek talán igen, vagy legalábbis újszerűek. Létrejöttük és működésük azonban oly mértékben a létrehozó társadalomba ágyazottak, hogy ennek ismerete és elemzése nélkül valószínűleg értelmezhetetlenek. Így aztán a modern szociolingvisztika tűnik jogosultnak elemzésükre.

Balázs Géza azzal zárja írását, hogy a szegedi Szigma-sorozatban körvonalazódó iskolát leszámítva nincs mód a szövegtani kutatások megbeszélésére. Ez aztán megjelenik a szövegtan magyarországi oktatásában is: általában nagyon didaktikusra sikerül és egyáltalán nem életközeli. Ami ez utóbbit illeti, Balázs Géza összeállítása bizonyára nagy segítséget fog nyújtani mindenkinek, aki a tárgyat oktatja, vagy tanulja. A negyedik fejezet, melyben jó néhány feladat megoldását találhatjuk, is ezt a célt szolgálja. Talán még többet segítene, ha minden olyan választ is megadna, melyek definíciókra vonatkoznak. Az ötödik fejezetben válogatott szövegtani irodalmi tájékoztatót találunk. A mindössze 58 tételből álló bibliográfia – ahogy minden más bibliográfia is – bizonyára teljesebb is lehetne. Az itt szereplő írásoknak azonban mindegyike valóban előrelépést jelentett a szövegtani kutatásokban, másrészt pedig, ha valaki tájékozódni akar a témában, annak bizonyára elegendő lesz ez is.

A kötetből csak egy dolog hiányzik: egy másik kötet. Az, amelyből meg lehetne tanulni mindazt, amit Balázs Géza munkájával elmélyíthetnénk, gyakorolhatnánk. S mivel Nagy Ferenc munkája, amelyre a szerző a bevezetőben utalt, valóban hozzáférhetetlen, ajánljuk helyette az újabban megjelent *Leíró magyar szövegtant*, Szikszainé Nagy Irma munkáját (Osiris, 1999).

Kárpáti Eszter

Feld-Knapp Ilona, Gyergyádesz Zsuzsanna, Mester Ildikó, Szabó Éva

Entdeckungen
Német nyelvkönyv
haladóknak felvételi
feladatokkal

Nemzeti Tankönyvkiadó,
Budapest, 1999. 184 p

Óriási a kínálat német nyelvkönyvekből még egy-egy alapul vett tudásszint vagy megcélzott korosztály tekintetében is, magyarországi és külföldi kiadóknál egyaránt. Semmi sem indokolja azonban jobban egy tananyag megszületését, mint a mindennapi iskolai oktatásban, nevelésben felmerülő igény. A középiskolás korosztály az, mely már klasszikus értelemben haladó szinten képes elsajátítani egy nyelvet, ugyanakkor hallatlanul fogékony az útmutató eszmék, gondolatok, példaképek iránt. A felnőttek (főként szülők és tanárok) feladata olyan értékeket, egyértelmű és időtálló útravalót adni a 14–18 éveseknek, mellyel felvértezve bátran léphetnek ki az iskolából.

A tanári felelősségtudat csak egyik háttere Feldné Knapp Ilona és három kolléganője összehangolt műhelymunkájának. A másik az a jól átgondolt folyamat, melynek során az anyanyelv-oktatás az olvasást és írást háttérbe szorító beszédközpontúságtól a nyolcvanas évek közepére eljutott a nyelvi közlés, a kommunikáció előtérbe

helyezéséig (Mitteilungsbezogenheit). Eszerint a sikeres nyelvtanulás kiindulási alapjául elsősorban autentikus irodalmi szövegek szolgálhatnak, melyekre alapos feldolgozás (nem fordítás) után épül a szóbeli vagy az írásbeli kommunikáció.

A gimnáziumi és egyetemi oktató-nevelő gyakorlattal rendelkező négy szerző olyan tankönyv írására vállalkozott, mely haladó, akár középfokú nyelvvizsgálóval rendelkező diákokat intellektuális élményhez juttat gondosan kiválasztott irodalmi szövegek révén. Fejleszti személyiségüket és nem utolsó sorban nyelvtudásukat. Segítségével készülni lehet a felsőfokú nyelvvizsgára és a felvételire is. Hatékonyan fejleszti az olvasás-, a beszéd- és az íráskészséget. Csupán a hallás utáni értés gyakoroltatásához szorul igény szerint kiegészítésre, mivel hanganyag nem készült a könyvhöz.

A mű öt olvasási egységre (Leseinheit), nem pedig fejezetekre vagy leckékre, tagolódik, melyek mindegyike következetesen egy-egy témakörre koncentrálnak valamennyi benne előforduló szövegtípusban és feladatban. Már a munka alapjául szolgáló irodalmi alkotások kiválasztása sem lehetett könnyű, hisz azokra épül nemcsak a tartalmi, hanem a nyelvi feladatok sora is. Óriási figyelemről, sőt tanári rafinériáról tanúskodik azonban az, hogy még a nyelvi feladatok, a kiegészítendő szövegek és a fordítások is az adott tárgykörhöz illeszkednek. A témák: I. Az egyén és saját világa, II. Mi és mások, III. Környezet, természet, technika, IV. Ember, társadalom, állam, V. Emberi kapcsolatok. Az öt egységet követő függelék nem kevésbé informatív és elsősorban a tanító tanárok számára igazi kincsesbánya. Nézzük azonban először a törzsanyagot!

Mind az öt egység két nagy részből áll. Az elsőben irodalmi szövegekre, a másodikban újságcikkekre épül a munka. Az irodalmi szövegek fő célja nem műelemzés, hanem a módszertanilag sokszínű feldolgozás által megvalósuló szövegértés, illet-